

Дослідження/

■ **Михайло Диба**
Mykhailo Dyba

Доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту банківської діяльності, декан кредитно-економічного факультету Державного вищого навчального закладу "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

PhD, Full Doctor (Economics),
Professor of the Banking Management
Department, Dean of the Credit and Economics
Faculty of the Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman
E-mail: dyba_m@ukr.net

■ **Ірина Краснова**
Iryna Krasnova

Кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту банківської діяльності Державного вищого навчального закладу "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

PhD (Economics),
Associate Professor of the Banking Management
Department of the Kyiv National Economic
University named after Vadym Hetman

■ **Артур Стрижак**
Artur Stryzhak

Кандидат економічних наук, старший викладач кафедри менеджменту банківської діяльності Державного вищого навчального закладу "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

PhD (Economics),
Senior Teacher of the Banking Management
Department of the Kyiv National Economic
University named after Vadym Hetman

Методологічні підходи до трактування сутності капіталізації банківської системи

Methodological approaches to the determination of the nature of the banking system capitalization

У статті розглядаються підходи до визначення сутності і змісту понять "капіталізація банку", "капіталізація банківської системи", визначено характерні риси, що формують її якісну сторону. Досліджується роль і місце капіталізації в забезпеченні фінансової стабільності.

The article discusses approaches to the determination of the nature and meaning of the notions "bank capitalization" and "banking system capitalization". The author determines characteristic features forming the qualitative side of capitalization and investigates the role and the place of capitalization in financial stability maintenance.

Ключові слова: капіталізація банку, фінансова стійкість банку, фінансова стабільність банківської системи, реальна капіталізація, ринкова капіталізація, ризик.

Key words: bank capitalization, financial soundness of a bank, financial stability of the banking system, actual capitalization, market capitalization, risk.

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ "КАПІТАЛІЗАЦІЯ"

Фінансово-економічна криза 2008–2009 років супроводжувалася значним зростанням обсягів проблемних активів банків та відпливом депозитів, що спричинило зниження їх ліквідності. Як наслідок банкам стало значно важче нарощувати капітальну базу. Призупинення кредитування, посилення вимог національного регулятора щодо достатності капіталу призвело до загострення проблеми капіталізації банківської системи. Адаже без нарощування обсягів сукупного банківського капіталу неможливо відновити повноцінне кредитування та забезпечити економічний розвиток України, оскільки достатній рівень капіталізації виступає умовою, що зміцнює фінансову стійкість, забезпечує довіру, активну та прибуткову діяльність як окремо-

го банку, так і банківської системи в цілому.

Світова фінансова криза стала на заваді підвищенню капіталізації банківської системи, загострила фінансовий стан банків, уповільнила нарощування їхніх капіталів та зменшила спроможність підтримати економічне зростання. Недооцінка теорії і практики капіталізації, непродумане використання її інструментарію може призвести до негативних наслідків у економіці. Тому порушена в статті тема потребує подальших ґрунтовних досліджень.

У банківській справі першочергову роль відіграють такі чинники, як формування банківського капіталу, його достатність, якість і структура. Із часом змінюються не лише визначення, а і його значення в діяльності банку, що зумовлює зміну поняття "капіталізація".

Питання капіталізації банків досліджують у своїх працях відомі укра-

їнські вчені й практики М.Алексеевко, О.Вовчак, В.Геєць, А.Гриценко, О.Дзюблюк, М.Козоріз, А.Мороз, М.Савлук, Л.Примостка, Н.Ткачук, П.Роуз, К.Черкашина та інші. І хоча порушена проблема не обділена увагою науковців, на думку авторів, проведене дослідження не можуть повністю задовольнити потреби теорії і практики. Зокрема, недостатньо висвітлені питання теоретичної сутності поняття "капіталізація банківської системи", її різновиди й особливо якісний бік. Усе це спонукало авторів узятися за дане дослідження. Особливої уваги заслуговують питання формування якісної структури капіталу банків, застосування новітніх підходів щодо підтримання необхідного рівня власного капіталу та нарощування обсягів капіталізації з урахуванням міжнародних стандартів.

Мета публікації – узагальнити існуючі підходи до розуміння сутності капіталізації та визначити власну по-

Схема 1. Взаємозв'язок понять “капітал банку”, “капіталізація банку”, “капіталізація банківської системи”

зицію щодо сутності капіталізації банківської системи з урахуванням ролі і місця банків у економіці.

Капіталізація – фундаментальний процес, економічна суть і кінцева мета якого полягає в підвищенні вартості капіталу, що належить суб’єктам усіх рівнів господарювання, як наслідок досягнення зростання їхнього фінансового потенціалу та економічної ефективності.

Процес капіталізації – складний і багаторівневий, він охоплює всю систему фінансово-економічних відносин, модифікується залежно від того, на якому рівні і за допомогою яких механізмів відбувається. Питання сутності і змісту капіталізації, що активно впливає на економічний потенціал та відтворення, порізному проявляється в умовах циклічного розвитку економіки й фінансових ринків, досліджені недостатньо. Оцінювати капіталізацію слід з урахуванням не тільки внутрішніх характеристик банку, а й з урахуванням характеристик зовнішнього середовища.

Оскільки вартість може бути втілена в різних матеріальних і людських, речових і соціальних формах, то і капіталом може стати все, що має вартість, знаходиться в ринковому обігу і використовується для примноження вартості. Сутність капіталізації полягає в перетворенні ресурсів, залучених із різних джерел у капітал, тобто у вартість, здатну давати приріст вар-

тості. Як зазначає В.Корнеєв “капіталізація виростає з вартості (початкової, або номінальної), приростає доданою вартістю і фіксується в кінцевому значенні як капіталізована, тобто стає нарощеною вартістю тих чи інших попередньо авансованих активів” [3]. Цю думку доповнюють В.Геєць і А.Приценко, котрі вважають, що “капіталізація утворює сутність процесу ринкової трансформації і пов’язана з перетворенням існуючих факторів виробництва у капітал, а потім уже на цій основі знаходять своє місце процеси фінансової капіталізації” [1, с. 8]. Важливо не лише наростити достатній обсяг капіталу банків, розраховувати коефіцієнти капіталізації, а й оцінити віддачу капіталу, ресурсів, активів при їх використанні у практичній діяльності як на макро-, так і на мікрорівні. Отже, з одного боку, капіталізація банків передбачає нарощування обсягів власного капіталу для амортизації фінансових збитків, з другого, – для забезпечення його достатності як міри відповідальності фінансових посередників за фінансові ризики.

Поняття “капіталізація” є подібним від поняття “капітал”. Вважаємо за доцільне визначити сутність капіталізації банківської системи через взаємозв’язок понять “капітал банків” – “капіталізація банків” – “капіталізація банківської системи” (див. схему 1).

“Капітал” – це самозростаюча

вартість у діалектичній єдності матеріально-речового, суспільно-економічного та соціального змісту. **Капітал банку** в контексті капіталізації визначено як частку коштів в обороті фінансової установи, які внесені (інвестовані) власниками (акціонерами), накопичені в процесі діяльності банку за рахунок внутрішніх джерел і призначені для його створення та розвитку.

Оптимізація обсягу та структури власного капіталу є важливою умовою забезпечення його адекватності ризикам, які бере на себе банк у процесі діяльності. Значної уваги потребують питання оцінювання спроможності банку поглинути фінансові втрати, а також аналізу якості і структури, докладної інформації про інструменти, в які вкладено капітал. Це зумовлює пошук не лише економічних, а й інституціональних механізмів нарощування якісного капіталу банку і його подальшої капіталізації з метою забезпечення загальної фінансової стабільності й автономності банківської системи.

Під поняттям “капіталізація банку” пропонуємо розуміти процес нарощування капіталу банку за рахунок власного прибутку і зовнішніх джерел для покриття його ризиків і вартості. При цьому до уваги беруться не лише кошти, інвестовані власниками банку, а й додаткові кошти, рішення про залучення яких безпосередньо ухвалює менеджмент установи з метою

розширення масштабів діяльності й забезпечення стійкості банку.

Капіталізація конкретного банку визначається абсолютним обсягом його власного капіталу, що є ключовим індикатором державного регулювання та контролю за банківською діяльністю. Капіталізація банківської системи визначається сукупною величиною власного капіталу всіх банківських установ. З огляду на дворівневу структуру банківської системи дане поняття слід досліджувати не лише з позицій банків, а й з урахуванням ролі та місця центрального банку.

Центральний банк як ринкова сила та гарант довіри до банків з боку інвесторів має визначати величину й основні параметри капіталізації не лише з урахуванням ризику, а й більшою мірою виходячи з необхідності забезпечення фінансової стабільності банківської системи.

У цілому сутність капіталізації можна розкрити за допомогою кількох десятків визначень, у кожному з яких відображаються її різні аспекти. Тому в кожному з визначень розкривається сутність окремих складових капіталізації. Не вдаючись до подальшого детального вивчення позицій різних учених щодо поняття капіталізації, зазначимо таке: загалом капіталізація представляє реальний процес формування додаткової вартості та її перетворення на капітал, має переважно фінансову складову, взаємодіє з нею, але не зводиться лише до фінансової складової. Під терміном **“капіталізація банківської системи”** пропонуємо розуміти процес нарощування сукупного капіталу банків відповідно до встановлених норма-

тивів регулювання банківської діяльності з метою забезпечення фінансової стабільності банківської системи та економічного зростання країни. Таке формулювання дає змогу визначити об'єкт управління (капітал банку як самозростаючу вартість); системно охопити всіх учасників процесу капіталізації; врахувати вплив НБУ на обсяг та структуру капіталу банків.

Методологічно капіталізацію банківської системи пропонується досліджувати з таких позицій: по-перше, з позиції сукупного капіталу (реальна капіталізація); по-друге, з позиції вартості акцій банку на вторинному фондовому ринку та вартості бізнесу в цілому (капіталізація як фінансове явище); по-третє, з позиції достатності капіталу (капіталізація в контексті її достатності для покриття ризиків); по-четверте, з позиції чинника економічного зростання, як оцінний показник участі банківської системи в розвитку економіки країни (індикативна капіталізація) – див. схему 2.

Існуючі визначення капіталізації як процесу створення додаткової вартості і фінансового явища доповнено трактуванням її як: а) індикативного показника, що оцінює капіталізацію банківської системи з погляду забезпечення збалансованого розвитку економіки; б) регулятивної капіталізації, що концентрує увагу на необхідності регулювання процесу капіталізації державою відповідно до ризиків у цілому по банківській системі та з урахуванням нестабільного розвитку економіки. Перший напрям представляє фінансово-економічний механізм капіталізації, другий – ринковий, третій – інсти-

туціональний, а четвертий – індикативний. Перші два напрями зорієнтовані на відтворення, нарощування й оцінку вартості власного капіталу, третій – на зміцнення стабільності банківської системи, а четвертий – є відображенням адекватності рівня капіталізації потребам економіки.

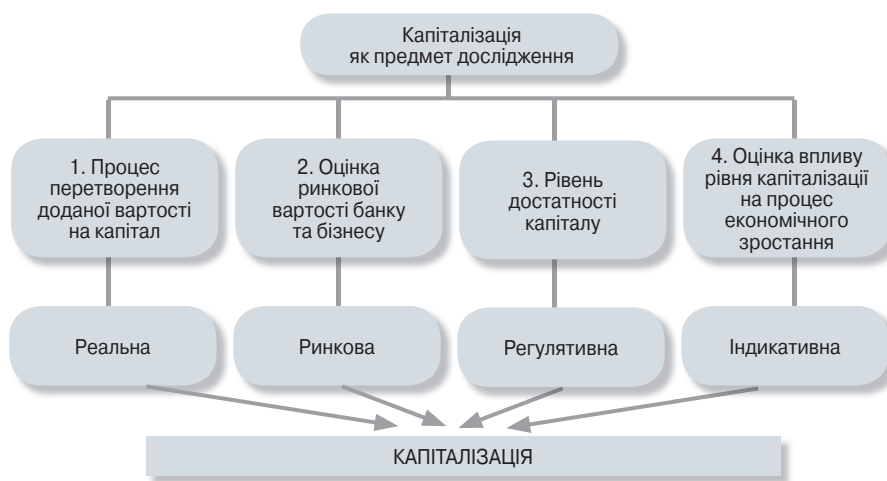
КАПІТАЛІЗАЦІЯ ЯК ПРОЦЕС НАРОЩУВАННЯ ТА ОЦІНКИ ВАРТОСТІ

Перший напрям характеризує рух фінансових потоків, використання та перерозподіл їх у процесі банківської діяльності. Основні цілі цього напрямку досліджень полягають у визначенні раціональності фінансових активів, що є об'єктом вкладання грошових коштів. Предметом дослідження є процеси перетворення додаткової вартості на капітал, оцінка його використання та формування якісної структури капіталу. Складові капіталу можуть мати різні форми, строки погашення і рівні ризику та мають відповідати таким основним характеристикам, як постійність, здатність покривати збитки банку, а також законному підпорядкуванню інвесторам та іншим кредиторам. Сукупність усіх цих ознак формує оцінку якості капіталу.

Потребують удосконалення та уніфікації методологічні засади оцінки вартості капіталу. Вартість власного капіталу, який має найвищу ліквідність, визначається в розрізі двох основних елементів: статутний капітал (кошти акціонерів – основний капітал) та нерозподілений прибуток (кінцевий результат використання сукупного капіталу). Капіталізація розглядається як процес нарощування власного капіталу за рахунок прибутків, коштів, залучених від додаткового випуску акцій чи боргових цінних паперів та інших інструментів. У цьому контексті банківську систему очікують деякі серйозні зміни відповідно до вимог Базеля III. Зокрема підвищення вимог до якості капіталу, істотне збільшення необхідної квоти капіталу. Передбачено враховувати лише ті інструменти, які забезпечують поглинання збитків у поточному режимі діяльності банків, не очікуючи їх банкрутства.

Вирішення проблеми збільшення капіталізації банків, з одного боку, і необхідність формування якісної структури капіталу – з другого, не

Схема. 2. Методологічні підходи до дослідження капіталізації банківської системи

можуть бути повною мірою ефективними доти, доки розмір власного капіталу визначатиметься за допомогою обліково-бухгалтерських методів, що базуються на певній або недостовірній інформації і не відображають реальної вартості активів. Базою для розрахунку величини капіталу, на наш погляд, має слугувати ринкова вартість.

Другий напрям концентрує увагу на вартісній оцінці результатів функціонуючого капіталу та на ринковій вартості, цінності бізнесу з погляду бізнес-середовища та ринку. Під вартістю капіталу розуміють вимоги інвесторів до доходності на вкладений ними капітал. Згідно із сучасними тенденціями в управлінні фінансами пріоритетним є вартісний підхід, який фокусується на максимізації ринкової вартості власного капіталу для інвесторів, одночасно забезпечуючи досягнення цілей усіх зацікавлених осіб. Уроки світової фінансової кризи довели: орієнтуючись лише на зростання вартості банку, акціонери та менеджери активно розширювали масштаби високоризикових банківських операцій, що призвело до появи “фінансового буму”, який відповідно дав поштовх до фінансової кризи. Зважаючи на викладене, на нашу думку, найдоцільніше трактувати цільову орієнтацію банку на мінімізацію втрат завдяки проведенню проактивного та комплексного управління його ризиками. Цільова орієнтація банку на мінімізацію втрат унаслідок настання ризиків нині відповідає інтересам як акціонерів та менеджменту, так і клієнтів, контрагентів, наглядових органів, рейтингових агентств. Такий підхід сприятиме зниженню схильності банків до ризиків, забезпечуватиме стабільне та довготривале функціонування цих установ на ринку, що в підсумку приведе до зростання вартості банківського бізнесу.

Управління вартістю традиційно визначають як поєднання вартісного мислення та управлінських процесів і систем, які трансформують вартісні цілі в конкретні дії. Вартісне мислення полягає в тому, що менеджери усвідомлюють своє пріоритетне завдання у збільшенні вартості банку. Управління вартістю розцінюється як інтегруючий процес, спрямований на досягнення стратегічних, тактичних та оперативних рішень завдяки концентрації зусиль на факторах формування вартості. Вартість

капіталу розглядається як відсоток (рівень рентабельності), за який інвестор погодиться вкласти свій капітал у бізнес. На нинішньому етапі розвитку фінансового ринку в умовах глобальної економічної нестабільності виникає необхідність вибору таких підходів та методів визначення вартості власного капіталу банку, які могли б дати найадекватнішу оцінку рівня капіталізації банківської установи.

Поступовий перехід до ринкової оцінки капіталу може відбутися лише тоді, коли акціонери та інвестори перестануть вважати банки розрахунковими центрами та не вноситимуть кошти до статутного капіталу в обмін на певні преференції, а розглядатимуть участь у банківському капіталі як альтернативне вкладення грошових коштів у ліквідний актив.

Капіталізація з погляду динаміки економічного розвитку охоплює як внутрішні процеси банківської діяльності, так і сферу ринкового обігу. Ринкова капіталізація банку відображає кон'юнктурні зміни в капіталі і залежить не лише від вимог регулятора, а й від конкретної економічної ситуації. Якщо з точки зору виробничих відносин капіталізація має два напрями – централізацію та концентрацію капіталу, то з точки зору ринкового обігу капіталізація передбачає постійний моніторинг курсового значення акцій даного банку. З розвитку фондового ринку ринкова капіталізація все більше набуватиме значущості в оцінці рівня капіталізації та ефективності діяльності банківської установи. Нині в Україні досить складно оперувати таким показником, оскільки лише поодинокі банки мають відкриту ринкову позицію на фондовому ринку.

Потреба в ринковій оцінці капіталу, а також активів і пасивів банків остаточно сформується тоді, коли вони стануть потенційними або реальними об'єктами ринкових процесів і операцій: купівлі-продажу, ліквідації, приватизації, акціонування, передачі у довірче управління або оренду майна банків, передачі до статутного капіталу підприємства (організації) пакета акцій банку як внеску. Щоб стимулювати впровадження ринкової капіталізації, автори пропонують передбачити обов'язковість обігу на вітчизняних фондових біржах не менше 20% голосуючих акцій найбільших банків країни.

Про необхідність визначення

ринкової капіталізації вітчизняних банків свідчать такі аргументи. По-перше, це процес реструктуризації та зміни власників, що є об'єктивною необхідністю, оскільки банківська система України низькоконцентрована, для неї характерна розпорошеність капіталу та економічна слабкість банків. Така система не здатна виступати в ролі локомотива ринкових перетворень. Очевидно, що новий інвестор або кредитор, якому пропонується обміняти борги банку на його акції, захоче знати, скільки цей банк може коштувати, і чи є бодай невелика надія, що його вартість збільшиться з плином часу за рахунок капіталізації генерованих ним грошових потоків. По-друге, стратегія, спрямована на збільшення ринкової вартості бізнесу, допоможе банку зберегти сильні ринкові позиції, окреслити банківську політику на перспективу і залучити нових клієнтів та власників. По-третє, ринкову вартість банку можна використовувати як інтегральний індикатор ефективності його керівництва. У ході розвитку фінансового ринку ефективність кожного банку і його потенційне зростання визначатимуться підвищенням ціни його акцій або ціни, яку готовий заплатити стратегічний інвестор для участі в капіталі банку.

Розглядаючи капітал як вартість, необхідно враховувати різні підходи до її оцінки, які прямо впливають на величину власного капіталу, оскільки при використанні різних методик розмір та якість власного капіталу банку будуть різними. Вартість банку, яка визначається котируванням акцій, і реальна вартість, утілена в активах, пасивах, трудових ресурсах, – це дві різні величини. Вартість, визначена за ринковою капіталізацією, містить у собі фіктивну вартість, яка починає обертатися, обмінюватися на реальну вартість, набуває віртуального характеру. Під цю фіктивну вартість надаються кредити, випускаються похідні цінні папери, і процес усе більше відривається від реальної основи.

ЯКІСНА ПЛОЩИНА КАПІТАЛІЗАЦІЇ

Підтримання необхідного розміру капіталу і точна оцінка його достатності припускають оперативність у діяльності центрального банку та дієвість вжитих ним заходів, що визначають необхідність

Схема 3. Нові вимоги до достатності капіталу згідно з Базелем III [12]

регулятивної капіталізації відповідно до третього напрямку. Ці заходи слід спрямувати на поліпшення якості формування власних коштів банку, підвищення ефективності управління його власними коштами, а також на зміцнення банківського сектору за рахунок найоптимальніших їх поєднань у кожному конкретному банку. Об'єктом аналізу є величина капіталу банку, значення якої використовується, з одного боку, регулюючими органами для здійснення ефективного пруденційного нагляду за банками (концепція регулятивного капіталу), а з другого – самими банківськими установами для визначення та мінімізації ризиків (концепція економічного капіталу). Наявність істотних розбіжностей між ринковою капіталізацією банку і розміром

капіталу, розрахованого за вимогами регулятора, може свідчити про наявність певних прихованих проблем у діяльності банку, не врахованих регулятором, але про які відомо ринковим суб'єктам.

Регулятивна капіталізація формується не лише під впливом економічних, а й з урахуванням адміністративно-законодавчих заходів. **Регулятивна капіталізація – насамперед системно-орієнтована та спрямована на забезпечення фінансової стабільності банківської системи.** Визначаючи склад регулятивного капіталу, нормативи достатності капіталу, вимагаючи від банків пояснень щодо підходу та процедури розрахунку економічного капіталу, НБУ впливає на рівень капіталізації банківської системи. Для того, щоб коригувальні

дії проводилися оперативно, органи регулювання мають вживати серйозних заходів у випадку зниження банківського капіталу. Стандарти негайних коригувальних дій мають стати основою регулювання банківського капіталу в Україні, як і в більшості економічно розвинутих країн.

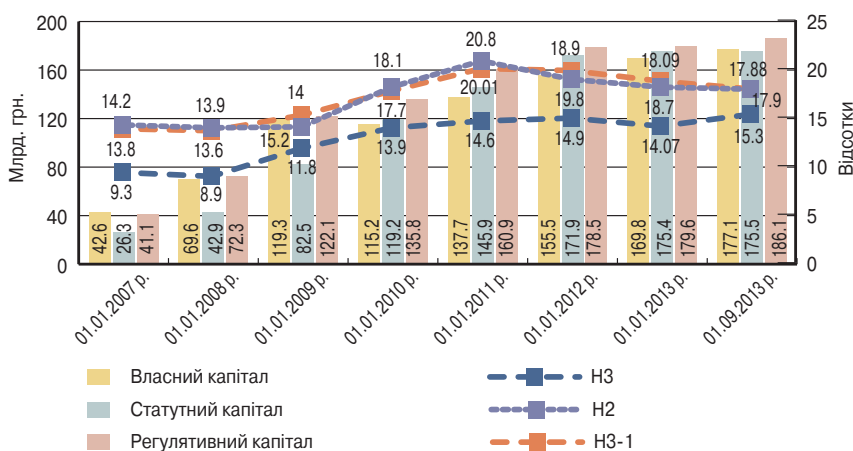
Достатність капіталу відіграє значну роль не лише для оцінки окремо взятого банку. Це результативний показник, який характеризує фінансову стабільність банківської системи та її спроможність сприяти (чи не сприяти) економічному зростанню країни. Тому система заходів щодо регулювання та нагляду у сфері капіталізації потребує постійного вдосконалення. Насамперед це стосується достатності капіталу, яка в міжнародній практиці розглядається з двох позицій:

1) інституційна – кожен банк зобов'язаний мати визначену мінімальну величину статутного фонду, власного (регулятивного) капіталу;

2) нормативна – співвідношення власного капіталу та ризиків банку.

Національний банк України має постійно аналізувати якість капіталу та рівень його достатності з метою запровадження необхідних структурних змін у банківській системі. Це може стосуватись як реструктуризації окремих банків, так і реорганізації банківської системи шляхом злиття та поглинання банківських установ. Даючи оцінку достатності капіталу, банківський нагляд має враховувати вплив певних якісних факторів для кожного конкретного банку, аналізу-

Графік. Динаміка капіталізації банківської системи України

Джерело: розраховано авторами на підставі даних НБУ.

вати його діяльність, операції та послуги, надані клієнтам, обсяги залучених коштів та наданих кредитів, стратегію та підходи кожного банку окремо до його капіталізації.

Суть інституційної норми достатності капіталу в тому, що кожен банк як суспільний інститут, який має ліцензію на здійснення своєї діяльності, зобов'язаний володіти мінімальною величиною власного капіталу. Дана норма міститься у рекомендаціях Національного банку України щодо розміру та складу статутного та регулятивного капіталу [6]. Структура та порядок визначення регулятивного банківського капіталу в Україні передбачені Інструкцією “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні”, затвердженою постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368 та іншими нормативними актами Національного банку України, що спираються на міжнародні стандарти і враховують основні вимоги Базельського комітету до оцінки банківського капіталу.

Розрахунок нормативів капіталу має враховувати ефективність контролю та управління ризиками в банку, а не тільки масштаби його діяльності. При цьому потрібно досягти компромісу, з тим щоб “не нашкодити”. Так, Базельською угодою про капітал передбачено включення до капіталу банків тільки певних видів резервів під втрати від кредитування, що не несуть загрози кредитного ризику. В Інструкції “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні” передбачено включення до додаткового капіталу резервів під заборгованість за кредитними операціями (крім резервів за наданими банком фінансовими зобов'язаннями) та за операціями з розміщення коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, яку віднесено до першої (найвищої) категорії якості [8]. Таке положення відповідає сучасним економічним умовам функціонування вітчизняних банків та позитивно впливає на розмір їхнього капіталу. Розмір регулятивного капіталу за дев'ять місяців 2013 року збільшився на 7 137.1 млн. грн. і на 01.09.2013 р. становив близько 186 046.0 млн. грн. Впровадження жорсткіших заходів, зокрема повне виключення резервів під ризики, призведе до штучного звуження капіталізації банківської системи України. Проте життя значених заходів у майбутньому відповідає Базельській угоді про капітал

та надасть змогу підвищити якість капіталу.

Із позиції співвідношення власного капіталу та ризиків банків центробанк контролює виконання трьох таких нормативів (коефіцієнтів) — достатності (адекватності) регулятивного капіталу (H2); співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів банку (H3); співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань (H3–1). (Динаміку показників подано на графіку).

Як уже зазначалося, регулятивний капітал банків України станом на 01.09.2013 р. становив 186.05 млрд. грн., статутний — 179.3 млрд. грн. Протягом першого півріччя 2013 року тривало зростання розміру власного капіталу банківської системи України. При цьому сукупний обсяг власного капіталу банків залишався меншим за статутний капітал, що пояснюється значними обсягами накопичених збитків за період 2009–2011 рр. У цілому за перші шість місяців 2013 року розмір власного капіталу зріс на 3.46% (5.88 млрд. грн.) — до 176.08 млрд. грн. станом на 01.07.2013 р. [9]. Протягом дев'яти місяців 2013 року спостерігалася нестійка тенденція до зміни розміру регулятивного капіталу. На фоні загального напрямку нарощування регулятивного капіталу максимальне місячне скорочення його обсягів (у липні порівняно з червнем 2013 р.) становило близько 1.5%, або 2.8 млрд. грн. [9].

Дані процеси не могли не позначитися на нормативі адекватності регулятивного капіталу (H2), значення якого за дев'ять місяців 2013 р. знизилось з 18.06 до 17.88%. Однак незважаючи на певне зниження, адекватність капіталу банків України відповідає рівню виявлених ризиків. Крім того, вони мають значний її запас — фактичні значення вищі за нормативні. Зрозуміло, показники достатності — головні серед визначальних, їм відводиться істотна увага у Базельських документах. Водночас не слід ставитися до них однозначно, без урахування інших показників діяльності банків. Якщо у банку достатність капіталу 18–25%, то це ще не означає, що у нього все гаразд. Цілоком можна припустити, що ця фінансова установа працює неефективно або якість її капіталу сумнівна.

Скорочення різниці між показником платоспроможності (H2) і співвідношенням капіталу й активів (H3)

свідчить про те, що у структурі активів українських банків збільшилася частка ризикових активів і значно зменшилася частка високоліквідних активів, які не входять до розрахунку H2. На думку авторів, у подальшому Національному банку слід відновити норматив адекватності основного капіталу, в структурі якого має переважати акціонерний капітал, що забезпечує протидію ризикам та рекапіталізацію втрат, які виникли в банківській системі. Відповідно до Базеля III розраховуються нормативи достатності основного капіталу, капіталу першого рівня та регулятивного капіталу (сума капіталу першого та другого рівнів). Капітал першого рівня — це капітал, що поглинає збитки у ході діяльності (going-concern capital), складається з основного (Common Equity) та додаткового капіталу. Капітал другого рівня — це капітал, що поглинає збитки у стадії ліквідації (gone-concern capital) — див. схему 3.

Зрозуміло, що прагнучи до вищих стандартів капіталу, банківський сектор на відповідному рівні має забезпечити отримання прибутку і залучення капіталу, а також одночасно забезпечити економічний сектор новими кредитами.

Розрахунок адекватності регулятивного капіталу банків в Україні об'єктивно потребує нового макропруденційного підходу, який би підвищив його достовірність. Серед завдань, які необхідно вирішити, виокремимо такі: підвищення якості корпоративного управління, що дасть змогу банкам вирішити проблему поганих кредитів і зміцнити довіру потенційних контрагентів; підвищення прозорості структури власників; посилення контролю за формуванням капіталів банків — виключення “уявної вартості” з капіталу; виключення зі складу власного капіталу деяких видів боргових зобов'язань і резервів на покриття збитків, що спотворює результати аналізу діяльності банку; уникнення пастки капіталу (коли вимоги до обсягу капіталу зростають, а розмістити його нікуди, не варто змушувати банки механічно збільшувати капітал); застосування диференційованого підходу при встановленні нормативів достатності капіталу щодо різних груп банків, враховуючи їхні потенційні капіталотворчі можливості, рівень прибутковості й місце банку в банківській системі; списання без-

Схема 4. Роль капіталізації банківської системи

надійних активів; відсутність історично порівнянної ретроспективної бази даних; посилення контролю за організацією роботи щодо оцінки та управління ризиками активних операцій та позабалансових інструментів; підвищення ефективності служб внутрішнього контролю.

Необхідні розробка та впровадження стандартів оперативних коригувальних дій, що містять перелік обов'язкових і можливих (необов'язкових) заходів до банків за різних рівнів капіталізації, які мають стати основою регулювання банківського капіталу в Україні. Ці заходи сприятимуть поліпшенню якості формування власних коштів банку, підвищенню ефективності управління ними, а також зміцнять банківський сектор за рахунок найоптимальнішого поєднання цих факторів щодо конкретного банку.

Зміни ринкової кон'юнктури ставлять перед банківськими установами завдання щодо нейтралізації ризиків, уміння відповідати за власними зобов'язаннями, що потребує подальшого нарощування капітальної бази. Необхідно запроваджувати нагляд з приводу достатності капіталу банків для забезпечення відповідної компенсації ризиків. Розширення спектра банківських ризиків зумовило необхідність аналізу не лише кредитного ризику, а й ринкового, операційного та системного ризиків. Активний розвиток та вдосконалення інструментів, котрі забезпечують банкам мінімізацію ризиків, виявив

невідповідність між рівнем капіталу, який вимагали регулюючі органи, та рівнем економічного капіталу, що резервувався банками під конкретні банківські портфелі.

Капіталізація може бути достатньою, недостатньою або зайвою і залежить від балансу співвідношення між економічним капіталом банку та реально існуючим капіталом на даний момент часу. Економічний капітал – це той інструмент управління банком, який забезпечує зростання вартості банку для акціонерів. Порівняння значення наявного (регулятивного) капіталу та економічного допомагає з'ясувати, чи достатньо капіталізований банк або чи не є він занадто капіталізованим [7, с. 60]. Такий підхід дає підстави ухвалити рішення про нарощування капіталу або, навпаки, про його зменшення.

Зайва капіталізація характеризується неефективним використанням грошових ресурсів: вільні кошти компанії не інвестуються, а капіталізуються. Недостатня, або “тонка” капіталізація (“thin capitalization”) виникає за обставин, коли діяльність банку фінансується переважно за рахунок позикових коштів або має місце прагнення зменшити оподатковувану базу через штучне підвищення витрат на обслуговування в борг. Однак даний підхід несе в собі низку загроз, оскільки зорієнтований на врахування специфіки ризику конкретного банку, на використання власних моделей управління ризиком.

Можливість орієнтуватися на влас-

ну оцінку потреб у капіталі, а не на регулятивні вимоги може бути надана регулюючими органами тому банку, який має, по-перше, надійну систему управління ризиками; по-друге, – об'єктивну можливість отримувати достовірну інформацію про фінансовий стан своїх клієнтів; по-третє, – достатню статистичну базу даних за тривалий період часу. Як засвідчила фінансова криза, банки не завжди адекватно використовують такі моделі, що призводить до маніпулювання обсягом капіталу. Більшість західних фахівців схиляється до думки про необхідність встановлення єдиних підходів до оцінювання капіталізації з урахуванням ризиків, зближенням регулятивного та економічного капіталів.

Недокапіталізація вітчизняних банків відображає недокапіталізацію економіки в цілому. *Оцінювання впливу капіталізації на забезпечення конкурентоспроможності банківської системи та, виходячи з ролі банків у економічній системі, на їх здатність забезпечувати економічне зростання в країні, становить зміст індикативної капіталізації на макrorівні в межах четвертого напрямку.* Сутність капіталізації на макrorівні розкривається як економічний критерій розвитку національної економіки [2; 3]. В даному випадку капіталізація тлумачиться в широкому розумінні й увага зосереджується на економічному призначенні та необхідності забезпечити достатній рівень капіталізації саме банківської системи, її здатнос-

ті поглинути збитки в періоди фінансових потрясінь. Зростання капіталізації – головна передумова широко-масштабної участі вітчизняних банків у соціально-економічному розвитку країни. Підвищення рівня капіталізації українських банків посилить їхню конкурентоспроможність на світовому фінансовому ринку і забезпечить стабільність та надійність усієї економіки України на шляху інтеграції до світового господарства.

Отже, з позиції макрорівня капіталізацію доцільно розглядати насамперед як індикатор, критерій участі банків у забезпеченні економічного зростання. Для цього використовуються показники відношення капіталу до ВВП, активів – до ВВП, кредиту – до ВВП (credit-to-GDP). Недокапіталізована банківська система виступає одним із проблемних питань розвитку сучасної економіки [4, с. 24]. Якщо розглядати банківський капітал у співвідношенні з ВВП в Україні, то його розмір за останні роки збільшився з 4.42% у 2002 році до 11.81% у 2011-му. Тобто власний капітал банків зростає вищими темпами, ніж ВВП. Надмірне зростання банківського кредитування порівняно зі зростанням ВВП створює ризик циклічної економічної кризи внаслідок надмірної кредитизації економіки.

Водночас наявність значного обсягу капіталу банків ще не є гарантом економічного зростання. Все частіше висловлюється думка як зарубіжними, так і вітчизняними вченими, що надмірна капіталізація банківського сектору супроводжується формуванням фінансових “бульбашок” і кризовими явищами в економіці. Тому рівень капіталізації банківської системи сам по собі потребує наукового обґрунтування. Для ефективної роботи як на сучасному етапі, так і в перспективі необхідно постійно оцінювати якість капіталу банку, визначати його адекватність економічному зростанню та фазі економічного циклу, на чому особливо наголошує Базель III.

З’ясування сутності й ролі капіталізації дало змогу виокремити цільові орієнтири, що ставляться перед банківською системою в процесі капіталізації, врахувавши які, можна змінити ефективність капіталізації. Такими цільовими орієнтирами слід визнати:

1) забезпечення стабільності банківської системи і підвищення рівня довіри до банків;

2) дотримання вимог регулятивних органів і виконання обов’язків усіма суб’єктами ринку банківських послуг;

3) підвищення конкурентоспроможності українських банків і сприяння економічному зростанню країни. Тобто капіталізація не є самоцілью.

Структурно-логічний взаємозв’язок між капіталізацією та цільовими орієнтирами полягає в тому, що вони є сполучною ланкою між рівнем капіталізації та механізмами її нарощування. Незалежно від того, в якій формі реалізується процес капіталізації – як капіталізація прибутку чи як капіталізація ринкової вартості, – його результатом завжди є приріст цінності. Процес управління капіталом, як і будь-яким іншим напрямом банківської діяльності, має кілька ступенів (етапів), пов’язаних між собою. Саме ця кінцева мета поєднує позиції в їхній діалектичній єдності, що подано на схемі 4.

ВИСНОВКИ

Отже, проблема капіталізації полягає не у кількісній, а в якісній площині. Насамперед – це фінансова стабільність та незалежність банківської системи. Від її якості залежить здатність системи протистояти зовнішньому впливу, особливо в умовах глобальних викликів. Крім того, капіталізація – це фінансова основа довіри до банківської системи. Достатній рівень капіталізації, сформований за результатами роботи банківського менеджменту, визначає надійність банків та всієї економічної системи, здатність банків мінімізувати ризики. Проблема капіталізації – це проблема джерел та напрямів вкладення коштів, від їх стабільності й ризиковості залежить потужність банківської системи та динаміка подальшого розвитку економіки країни.

Капіталізація – це важіль, що втілює в собі можливості банківської системи впливати на розвиток та підвищення темпів економічного зростання, збільшувати обсяги банківських операцій та інвестування, забезпечувати інтереси вкладників та кредиторів. Водночас реальна оцінка достатності капіталу банку разом зі зростанням капіталізації дає можливість підвищити привабливість банківських установ для вкладників і кредиторів, розширити їх ресурсну базу, поліпшити ін-

вестиційний клімат у державі.

Як нині, так і в майбутньому питання економічної сутності капіталізації потребує подальшого глибокого вивчення, оскільки його вирішення залежить від еволюції економічних процесів, поглядів науковців. Ця дискусія може знайти відображення в таких фінансово-економічних питаннях, як формування та структура капіталу, ефективність використання капіталу тощо. □

Література

1. *Капіталізація економіки України / За ред. акад. НАН України В.М.Гейця, д-ра екон. наук А.А.Гриценка.* – К.: Інститут економіки та прогнозування, 2007. – 220 с.
2. *Проблеми оцінки рівня капіталізації суб’єктів господарювання: наукова доповідь.* – Львів: ІРД НАНУ, 2007. – 67 с.
3. *Капіталізація економіки: проблеми та перспективи // Економічна теорія.* – 2006. – №2. – С. 91–112.
4. *Циплінська О. О. Капіталізація банківської системи України в умовах економічної кризи // Наукові праці: науково-методичний журнал. Миколаїв: Видавництво Чорноморського державного університету імені Петра Могили, 2008. – Випуск 86. – Том 99.*
5. *Ткачук Н. М. Капіталізація банку: економічна сутність та різновиди // Вісник Української академії банківської справи.* – 2010. – № 1.
6. *Ткачук Н. М. Особливості визначення та оцінки достатності банківського капіталу [Текст] / Н.М.Ткачук // Вісник Української академії банківської справи.* – 2006. – № 2. – С. 99–105.
7. *Фінансовий менеджмент у банку: підручник / Л.О.Примостка.* – 3-є вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2012. – 338 с.
8. *Інструкція “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні”, затверджена постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
9. *Національне рейтингове агентство Рюрик.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rurik.com.ua/>.
10. *Basel III // http://de.wikipedia.org/wiki/Basel_III.*
11. *Національний банк України. Інформація служби банківського нагляду.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=76262&cat_id=36794.